

TARİHİ ÇEVRE KORUMA - YENİLEME ÇALIŞMALARINDA KENTSEL BÖLGE ÖLÇEĞİ: ANKARA KALE ÖNÜ KOYUNPAZARI YOKUŞU KORUMA - GELİŞTİRME PROJESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Ziya UTKUTUĞ
Öğ. Gör. Gediz URAK,
Ar. Gör. Hakan SAĞLAM,

Öğ. Gör. Işık AKSULU,
Ar. Gör. Aysu AKALIN,
Ar. Gör. MEDİHA GÜLTEK.

ÖZET

Tarihi mimari eserlerin korunması yönünde bugüne kadar kent planlama ve tekil yapı ölçeğinde çalışmalar sürdürülmüştür. Ancak koruma kavramının kitleler üzerinde yaygınlık kazanmaması ve bireyin ekonomik sorunları bu yöndeki çalışmalarını başarısız kılmıştır.

Sorunun çözümü kent-planlama ölçeğinden başlayarak, kent parçası bazında proje paketlerinin oluşturulmasında yatmaktadır. Bu proje paketlerinin hazırlanmasında bölgede mülkiyetin toplulaştırılması ve bölgeye ekonomik ve sosyal dinamizm kazandıracak yeni işlevlerin verilmesi temel girdi/veri olmalıdır. Bu çalışmada temel veriler bir öneri projesi üzerinde tartışılmıştır.

Genel olarak mimari eserlerin toplumun uygarlık düzeyinin önemli görüntüsü olduğu kabul edilmektedir. Tarihi gelişmenin her çağında günlük insan yaşantısı ile bu yapılar arasında organik bir bağ olmuştur. Bu açıdan bakıldığı zaman Türk Tarihinin toplum yapısını* tanımak, hatırlamak bakımından en önemli kalıntıların başında geleneksel Türk konutu ve kent strüktürü gelmektedir. Bu boyutları ile her yapı, her taş tarihi bir belge niteliğindedir. Bu nedenle de her belgenin geleceğe aktarılması, toplumsal gelişim sürecinde bir an olan günümüz için bir yükümlülüktür.

Bu tür belgelerin geleceğe aktarılması yönünde koruma amaçlı;

- kent
- kent parçası
- sokak
- tek yapı

ölçeklerinde çalışmalar yapılmaktadır.

Yurdumuzda genellikle kent ölçeğinde ve tek yapı düzeyinde sürdürülen koruma çalışmaları birbirinden karar alma, denetleme yönünden kopukluğu, toplumumuz ve bireylerinin ekonomik sosyo-kültürel sorunları nedeni ile kültürel bütünlüğü yansıtamamakta, dolayısıyla pek başarılı olmamaktadır. Tek yapı ölçeğinin dışında sokak ölçeğinde tekil çalışmaların ötesinde bir araştırma ve uygulamaya rastlanmamaktadır. Kent parçası düzeyinde sürdürülen çalışmalar ise oldukça yenidir.

Kent ölçeğinde alınan kararlar bağlayıcı olmakla beraber ilke kararları niteliğindedir. Bu aşamadan doğrudan doğruya tek yapı ölçeğine inildiği zaman bireyin kültürel-ekonomik düzeyi ile geleceğe yönelik beklentileri, o tarihi belgenin geleceği hakkında belirleyici rol oynamaktadır. Bu tür ilişkiler düzeni içerisinde sonuçta; eski eser niteliğindeki yapılar ve en az onun kadar korunması gerekli olan kent strüktürü teker teker ve süratle yok olmaktadır.

Kültürel bilinçten uzak ekonomik dar boğaz içindeki bireyin mülkiyetindeki bu yapılar nasıl kurtulur ve gelecek nesillere aktarılır. Sanırız sorunun çözümü ara ölçeklerde oluşturulan koruma geliştirme projelerinde yatmaktadır.

Yukarıda değinildiği gibi günlük insan ve toplum yaşantısının mekan biçimlenmesi arasındaki organik bağ, çevre düzenlenmesi kavramını statik bir kavram olmaktan çıkartıp dinamik bir niteliğe dönüştürmektedir. Yani sokağın görüntüsü ve oluşumu zaman içerisinde olmaktadır. Oluşumun temel ögesi ise sosyo-kültürel özelliklerdir'.

Tarihi kent merkezlerimizin içine düştükleri çöküntü alanları manzarası, işte bu sosyo-kültürel özelliklerin negatif yönde sürekli dönüşümünün sonucudur. Bu nedenledir ki bu alanların ve bu alanlar içerisinde yer alan yapıların ve kent strüktürünün korunması, düşüş eğiliminde olan sosyal yapının pozitif yönde yeniden dönüşümü ile karşılanabilecektir. Bu yönde oluşturulacak yeni dönüşümün ise; bölgenin yeniden canlandırılması, rantının artırılması ve üst sosyal gurupların bölgeye yeniden çekilmesi ile mümkün olabilecektir.

Üzerinde çalışılan Ankara Kalesi önu "Koyunpazarı Yokuşu ve Çevresi Koruma-Geliştirme Projesi"nin çıkış noktasını da yukarıda belirtilen amaçlar doğurmuştur. Projenin kökeni ise "Ulus Tarihi Kent, Merkezi Koruma İslah İmar Planı" dır.

Bu nitelikteki proje alanları koruma, yenileme, sağlıklılaştırma gibi farklı tasarım süreçlerini de beraberinde getirir. Alanda gerçekleştirilen sosyal ve fiziki dökümlere göre korunacak, sağlıklılaştırılacak alanlar, yapılar belirlenirken; bu çalışma ile iç-içe sürdürülecek temizlenecek alanların belirlenmesine de yönelinmelidir. Böylece yeniden yapılanacak alan-

ların ve onlara ilişkin kriterlerin belirlenmesi işlemi sağlıklı bir biçimde gerçekleşecektir.

20. y.y. başlarında kent merkezi niteliğini gösteren bu bölge, merkezin Sıhhiye-Kızılay aksına kayması ile ilk dönüşüm sürecini yaşamağa başlamıştır. Kızılay'daki kent merkezinin giderek güneye kayması sonucu ise birbirine bağlı olarak takriben 15'er yıllık periodlarda da bölge yeni dönüşümlere uğramıştır.

Her dönüşüm sosyo-kültürel ve çevre değerlerinin yitirilmesine neden olmuştur. Çünkü her dönüşüm sürecinde bölgeye gelen alt sosyo kültür gurupları gereksinimleri doğrultusunda fiziki çevreyi, yeni işlevlere paralel olarak değiştirmeye yönelmişlerdir.

Doğal bir süreç olarak görülebilen bu tadilatlardan en çok geleneksel konutlar,

- Avlularını yitirerek
- Bölünerek
- Eklentiler alarak

özgünlüklerini yitirmişlerdir.

Bir zaman dilimi içerisinde fiziksel yıpranmaya karşı onarım görerek yıpranmışlık düzeyleri artan bu yapılar yeni işlevler doğrultusunda gerçekleştirilen eklenti ve bölünmelerle daha da bozulmuşlardır.

İlk dönem dönüşümlerde yapılaşmanın toplumun genel mimari anlayışı ve teknolojisinin altında bir nitelik gösterse de yine de ortak biçimlenme karakterini korumakta olduğu görülmektedir. Bundan sonraki dönüşüm dönemlerinde ise bölgede uygulama alanı bulan mimari anlayış ve yapı teknolojileri çağının oldukça gerisinde bir nitelik göstermesi nedeni ile bölge süratle çöküntü alanına dönüşmüştür.

Korumanın ne olduğu sorusunun yanısıra, neyin korunacağı diğer bir ifade ile gelecek kuşaklara aktarılacak belgelerin neler olduğu ve bunların niteliğinin neler olması gerektiği konusu; populist ve elit seçmeci görüşler arasında bir tartışma konusu olagelmıştır.

Çevrenin tümünün korunması populist bir yaklaşım çerçevesinde ele alınabilir. Yani bir anlamda geniş tabanlı halk kültürünün geliştirilip yaygınlaştırılması ve buna bağlı olarak da yeni simgeler üretmek kulağa hoş gelebilir. Ancak bölgede böyle bir yaklaşımın odak noktalarının belirlenmesinde ve yeni yapılaşmayı yönlendirme de karmaşa yaratabileceği de açıktır. Yine doğal gelişim sürecinde, kendi sosyo-kültürel verileri ile çevrenin kendini yeniden üreteceği; simge ve odak noktalarının kültürel

özümleme ve süreklilik kazandırma bağlamında yönlendirici ve uyarıcı etkiye sahip olacağı açıktır².

Bu nedenle simge ve nesnelerin seçimi oldukça önemlidir. Bu bağlamda sorun; sıradan olmak yerine özgün olmakta, koruma politikası ise popülist yaklaşım yerine elit-seçmeci niteliğe dönüşmektedir. Korunacak yapılar ve seçilecek odak noktaları bu nedenle bu projede bölgenin 1/200 ölçekli fiziki envanteri çıkarıldıktan sonra aşağıdaki değerler çerçevesinde irdelenmiştir.

1- Yapıların, ve/veya dış mekanların kültürel ve yapısal değerleri nedir? Nitelikleri nelerdir?

2- Bir tarihi belge olarak çevrede sayısal olarak bulunabilirlik düzeyleri yani nicelikleri nelerdir?

3- Bu yapıların özgünlük düzeyleri nelerdir?

4- Bu yapıların yıpranmışlık düzeyleri nelerdir?

Tarihi niteliklere haiz bu çerçevede analize tabi tutulurken, tarihi değere haiz olmayan yapı ve yapı grupları aşağıdaki kriterler çerçevesinde değerlendirilerek belirlenmişlerdir:

1- Yapılan ekonomik ömrelerinin hangi aşamasındadırlar?

2- Bu yapıların nitelik düzeyleri nedir?

3- Bölgenin yeniden işlevlendirilmesinde uyum gösterebilme düzeyleri nedir?

4- Tarihi doku ile bütünleşebilme düzeyleri nedir?

Bu son noktada oldukça dikkatli olunması gereklidir. Uygun olabilmeye koşulu, öncelikle kültürel sürekliliğin sağlanması yönünden ele alınmalıdır. Bu koşul ise iki biçimde karşımıza çıkar.

Bunlardan birincisi; yakın ardaşık zamanlı olup doğrudan doğruya kültürel sürekliliği tanımlar. Sosyo-kültürel yapıdaki değişimler mekan ve malzeme kullanımında çok büyük zıtlıklar göstermezler. Yapılanmanın ve mekan organizasyonunun özünde bir benzerlik söz konusudur. Plan, cephe, kütle tipolojilerindeki değişim derin ve köklü değildir.

İkinci grupta ele alınabilecek uyumlu çevre anlayışı ise, sosyo-kültürel yapısal farklılıkların olduğu geniş zaman dilimi içerisinde söz konusu olmaktadır. Uyumlama çağın gerekleri doğrultusunda yeni biçimlenmeyi gerektirse de, gelenekselleşmiş dokunun yıpranmaması, ezilme-

mesini temel alan bir tasarım anlayışı söz konusudur. Han, kütle tipolojileri farklılaşmış olmasına rağmen kütle geçiş ve bağlantılarında bir çekim alan yaratabilen yapılaşma türü tanımlanmaktadır.

Bölgede ise böyle bir oluşumdan söz edilememektedir. Çevreye uyum çağına göre geri kalmış teknoloji ürünlerinin, yıpranmış dokuya uyumu ile sağlanmıştır. Uyum, kültürel süreklilik ile değil yıpranmışlık düzeyi ile doğrudan ilgili ve doğru orantılıdır.

Bu nedenle sağlıklı bir biçimde çevreye uyumlu bir yapılaşmadan söz edilemez. Yıpranmışlık düzeyi benzerliğinden dolayı çevre, bir bütün olarak algılanmaktadır. Böyle bir ortamda da tarihi değer gösteren yapılar diğer yapılar arasında kaybolmaktadır.

Çevrenin bu özelliğinden dolayı daha evvelce sürdürülen tescil çalışmalarının da sağlıklı olmadığı görülmektedir. Nitekim bölgede daha evvelce tescillenen Yeni Han, Rençber Han gibi oluşumları XVI yüzyıla kadar dayandırılan kimi yapıların 1940'lardan sonra yeniden yapıldığı, konu üzerinde yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır³. Bu yapıların sadece ve sadece adları tarihidir. Bunun yanısıra daha evvelki çalışmalarda tescil edilmemekle birlikte özgün karakterini koruyan tarihi değere haiz başka yapılarda 1/200 ölçekli detaylı çalışma için yapılan envanterlerle belirlenmiştir.

Bu noktalardan hareketle bölgede sokak izi ve perspektivleri ile desteklenen tarihi-kültürel odak noktalarının saptanması, korunacak, restorasyona ve rekonstrüksiyona tabi tutulacak yapıların belirlenmesi için şu değerlendirme kriterleri ortaya konmuştur.

1- Yapıların Simgesel Değerleri ve Bunların Çevreden Algılanabilme Düzeyleri,

Kültürel ve tarihi eserlerin algılanması ve yaşanması ve yeni oluşumlarda yönlendirici etki gösterebilmesi için bu kriter çerçevesinde:

- Bir arada olabilme, bütünlük gösterebilme,
- Kültürel ve görsel değerlerinin niteliği,
- Özgünlük düzeyleri

gibi faktörler ele alınmaktadır.

2- Yüklenilecek Yeni İşlevlere Uyum Sağlama Düzeyi

Yeni işlevlere biçimsel, hacimsel, alansal ve boyutsal uyum sağlama düzeyi.

3- Dağınıklık Düzeyleri

Sağlamlılık, deformasyon, aşınma gibi fiziki yıpranma düzeyini belirten kriterler grubu.

4 İklimsel Konfor Koşullarına Uyum Düzeyi

5- Ve en sonunda tüm kriterlerin sentezi - optimizasyonu niteliğindeki

6- Ve en sonunda tüm kriterlerin sentezi- optimizasyonu niteliğindeki Ekonomik Olabilme Düzeyi

çerçevesinde yönlendirici etkiye sahip kültürel odak noktaları olarak Koyunpazarı Yokuşu'nun iki ucundaki yapılar alınmıştır.

Bu iki odak noktası Koyunpazarı Yokuşu ile ona dik konumdaki Hanımınlar, Asker ve Karakaş sokakları ile desteklenmektedir. Bu sokaklar, tarihi Türk sokak strüktürünü tanımlanması nedeni ile odak noktalarını bağlayan ve bütünleştiren bir nitelik gösterirler. Korunması yukarıda belirtilen kriterler çerçevesinde kararlaştırılan yapıların büyük çoğunluğu da zaten bu sokaklar üzerinde yer almaktadır (Bkz. Şekil 1).

Aynı zamanda bu odak noktaları fiziksel yıpranmaya maruz kalmış yapılardan oluşan bir doku ile çevrelenmiştir. Bu yapılar özgünlüklerini bölüntü ve eklerle büyük ölçüde yitirmişlerdir. Bu tür yapıların muhafaza edilmeleri durumunda onarım maliyeti yeni yapım maliyetinden yüksek olması nedeniyle sağlıklaştırmanın alt yapı çözümlenmesi ve kaybolan yeşil alanların yeniden oluşturulması yolu ile sağlanması proje kapsamında tercih edilmiştir.

Bu çerçevede ve yukarıda verilen ilkelerden hareketle bölgede yeniden yapılaşma sürecinde şu kriterler esas alınmıştır.

1- Görsel ve Mimari Değerler Açısından;

- Yapılar gerek form, gerekse de boyutları ile tarihi eserleri örtmemelidirler.

- Yeni yapılaşma çağının teknolojisini yansıtmalıdır.

2- Bölgenin 1940'lardan sonra süratle kaybolan yeşil dokusunun yeniden kazandırılması temel veri olarak kabul edilmektedir.

3- Bölgenin rant değerini yükseltecek işlev ve yapılaşma türü getirilmelidir.

Bu kriterlerden hareketle, alanda sürdürülen sosyal anket çalışmaları ile bölgenin genel anlamda turizm ağırlıklı işlevlere yönelme arzu ve eyleminin gözlenmesi sonucu olarak; bölgenin el sanatlarına dayalı imalat,

ticaret ve turizm amaçlı konaklama konulan çerçevesinde işlevlendirilmesi uygun görülmüştür.

Gereğinde trafiğin dışında, tamamen yaya ulaşımına dayalı tasarlanan alanda, yeniden yapılaşma için kültürel odak noktaları ile organik bağlantı içinde iki odak noktası belirlenmiştir. Bu noktalar aynı zamanda projenin omurgasını oluşturan Koyunpazarı Yokuşu'nun, Can Sokak üzerinden oto trafik bağlantısını da sağlamaktadırlar.

Bu noktalardan ilki Koyunpazarı Yokuşu'nun batı ucunda yer almaktadır. Otopark önünde yer alan meydanın uzay kafes kiriş sistemiyle örtülerek Koyunpazarı Yokuşu'nun girişi tanımlanmıştır. İkinci nokta ise Kuş, Can Sokaklar ile Atpazarı Yokuşu arasında kalan alandır. Geleneksel motiflerin günümüz mimari anlayışı ile yeniden yorumlanması ile önerilen bir yapılaşma türüne sahip olan bu alan yine oto trafik ile yaya akslarının kesim noktasında yer almakta ve kültürel odak noktaları ile görsel bütünlük oluşturmaktadırlar.

Bu alanlardaki yapılaşma çağının teknolojisini yansıtmakla birlikte geleneksel motiflerle bezenerek, yapı sınırı, saçak kotları, çıkma ve pençere düzeni gibi biçimlenme etken faktörler ile geleneksel kültürümüz yeniden yorumlanmağa çalışılmıştır.

Çevrenin zaman içinde kendini yeniden üreteceği tezinden hareketle tarihi kültürel değerlerimizle, günümüz koşulları çerçevesinde tasarlanan yapı ve yapı grupları gelecekteki oluşuma birlikte öncülük edeceklerdir.

Koruma, geliştirme ve yenileme projelerini yalnızca tasarım düzeni içinde tanımlamak eksiklik olacaktır. Sistemin hayata geçirilmesinde bir de organizasyonel boyut söz konusudur.

Genellikle kadastral verilerle, halihazır haritaların çakışmaması büyük ölçüde mülkiyet sorunlarını doğurmaktadır. Şu nedenle bölge bazında sürdürülecek koruma, geliştirme projelerinde "toplulaştırma" kavramı yerleştirilip geliştirilmelidir. Böylece korunacak yapılar ve bent strüktürü gereğinde kolayca kamuya devredilip yaşama yeniden açılabilir. Yeniden yapılaşacak alanlar ise mülk sahiplerine hakları oranında pay edilerek dağıtılabilir. Böylece bir yandan kitlelerin mağduriyetleri önlendiği gibi, bölgeye getirilen rant bir kültürel çekim alanı olarak işlevi görebilir.

Bir objektivin, bir tuvalin, bir notanın arkasında duygular vardır ve ardından nostalji gizlidir. Ama gerçekler yani yaşam o objektivin, tualin içine girdi mi, yoksulluk ve avcılar ortaya çıkar nostalji yok olur.

Koruma kavramı ve politikaları, Türk kültür mirasını içinde barındıran tarihi kent merkezlerimizin konumu, bu karmaşık ve çelişkili durumu yansıtır. Çelişkilerden arınmak ve kültür mirasımızı koruyup kültürel sü-

rekliliği sağlamak için, bu proje kapsamında elde edilen sonuçları şöyle özetleyebiliriz.

1- Kent ölçeğinde ele alınan koruma projeleri, kent parçası bazında özel kapsamlı koruma projelerini içermelidir.

2- Özel kapsamlı kent parçası bazında ele alınan projeler birbirleri ile olduğu kadar koruma politika ve ilkeleri bazında da bir bütünlük göstermelidirler.

3- Özel kapsamlı koruma amaçlı projelerde toplulaştırma kavramı geliştirilerek bireyin ekonomik güçsüzlüğü ve kültürel değerlere karşı bilinçsizliği nedeni ile ortaya çıkabilecek kültürel tahribat önlenmelidir.

4- Özel kapsamlı koruma-geliştirme alanlarında bölgenin 1/200 ölçeğinde fiziki envanterini çıkartılmasından sonra tarihi ve kültürel odak noktalarının belirlenmesi ve kültürel yönlendirmede rol oynayabilecek yapı ve çevre değerlerinin öncelikler listesi fayda-değer analizleri çerçevesinde hazırlanmalıdır.

5- Tespit tescil işlemleri, bölge fiziki envanterinin çıkarılması ve tek yapı ölçeğinde gerek tipolojisi gerekse de tarihinin incelenmesinden sonra kesinleşmelidir.

6- Koruma kavramı, tekil yapı düzeyinden çıkartılıp çevresiyle birlikte, çağı ile bütünleşip geleceğe mesaj verecek nitelikte ele alınmalıdır.

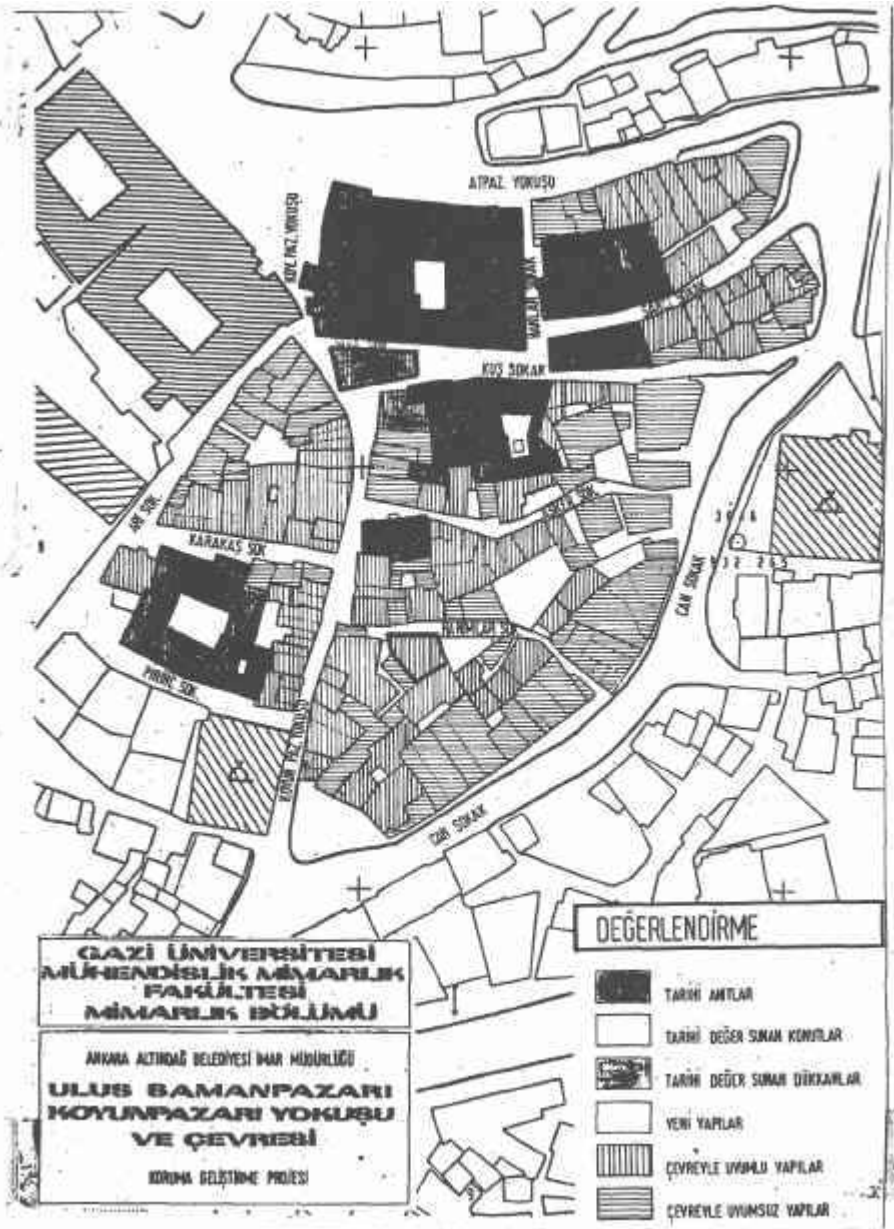
7- Yeniden yapılacak alanlarda sosyo-kültürel ve ekonomik aktivitenin canlandırılması amacıyla yeni yapılaşmanın işlevi ve türü kent bütünü içinde tanımlanmalıdır.

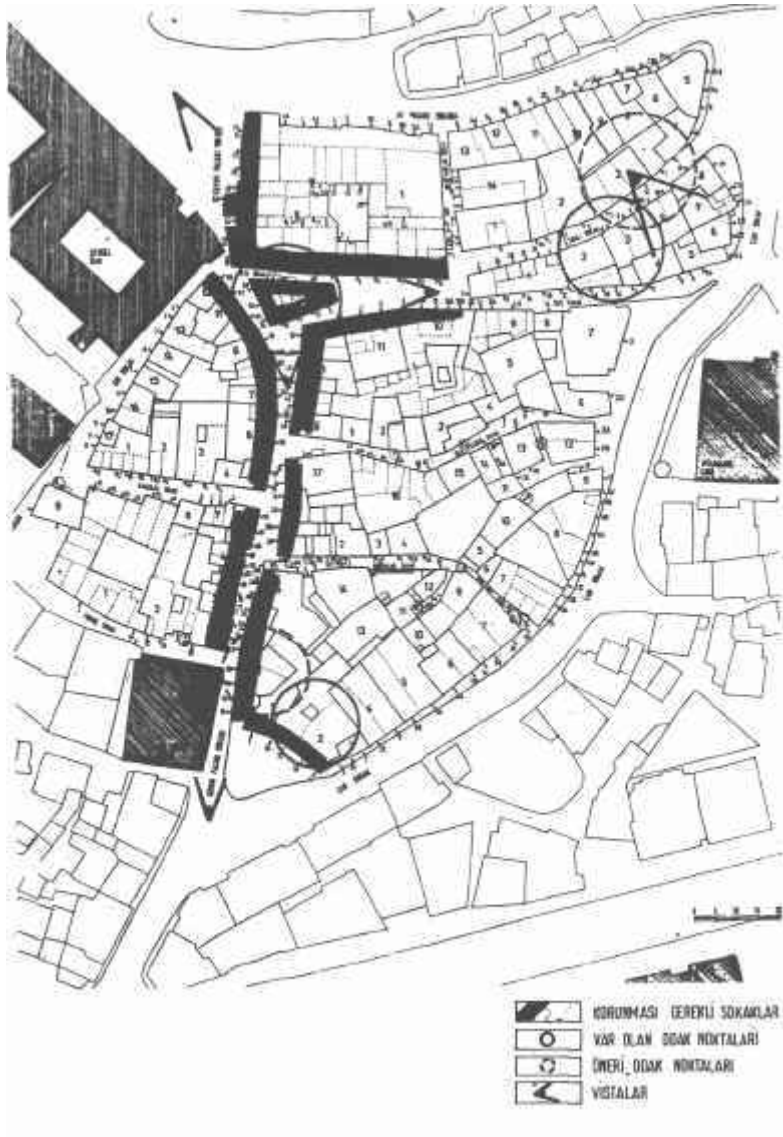
Kaynaklar

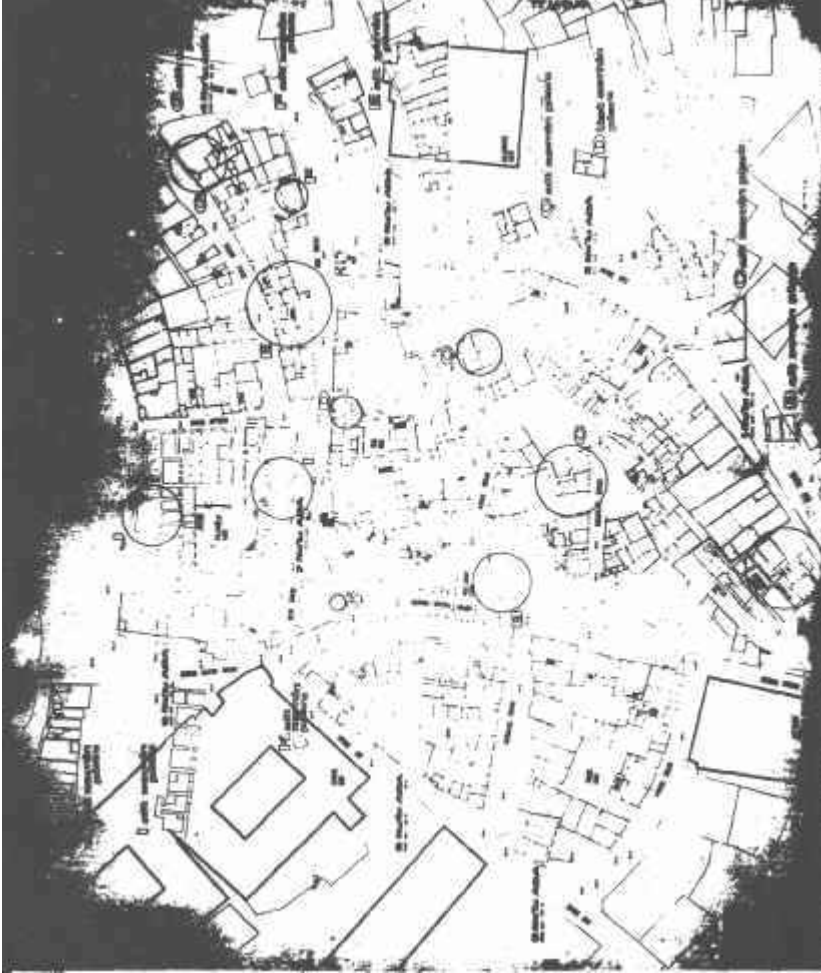
1- Kuban, D., Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki, Venturi, R., Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı yayınları, s. i-iv, Ankara, 1991

2- a.g.e.

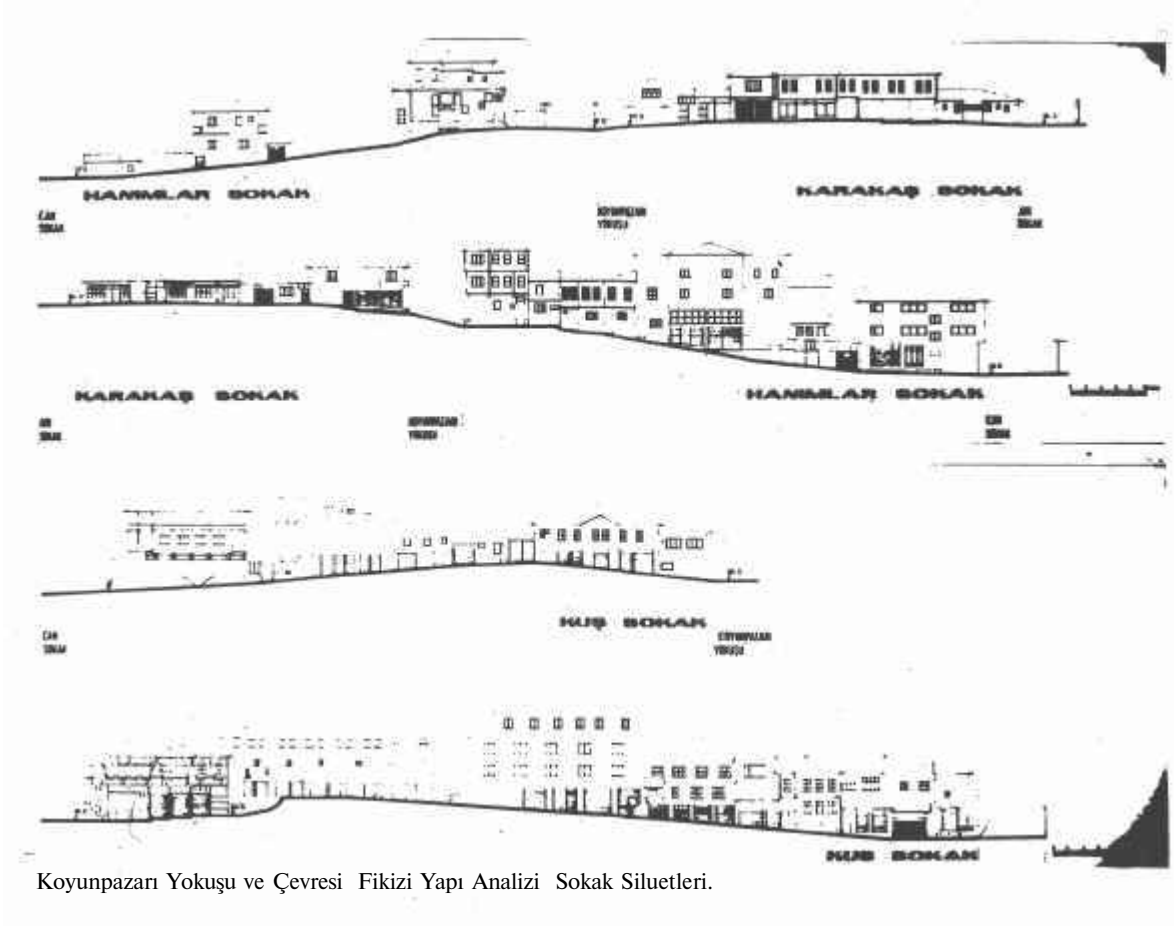
3- Bakırer, Ö., Madran, E., "Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi" Tarih İçinde Ankara, Ed, Yavuz, E., s. 107-130, Ankara 1984.

Koyunpazarı Yokuşu ve Çevresi Fiziki Yapı Analizi Zemin Kat Planı

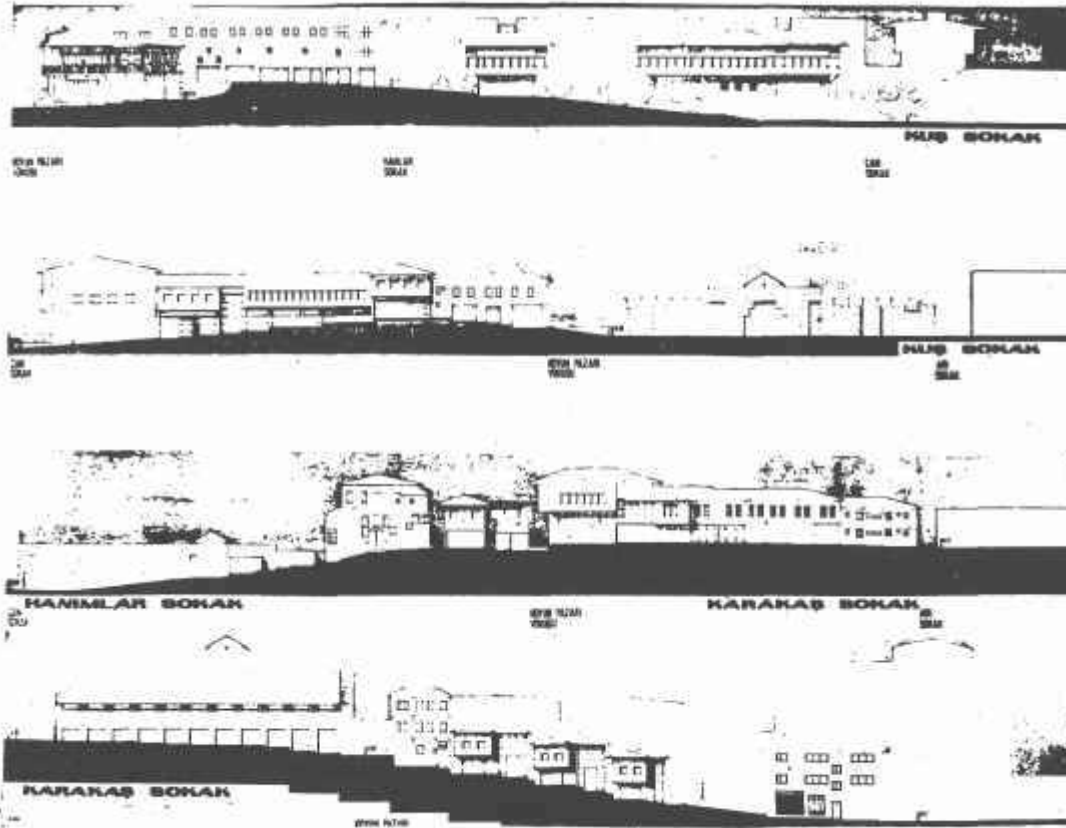
Koyunpazarı Yokuşu ve Çevresi Fiziki Yapı Analizi Sokak Silüetleri.

Koyunpazarı Yokuşu ve Çevresi Öneri Projesi Zemin Kat Planı

Koyunpazarı Yokuşu ve Çevresi Öneri Projesi I. Kat Planı.

Koyunpazarı Yokuşu ve Çevresi Öneri Projesi Sokak Silüetleri